

CEMAL PAŞA'NIN HATIRALARINA GÖRE I. DÜNYA SAVAŞINDA FİLİSTİN CEPHESİ*

© Seyfullah KORKMAZ^a

Öz

Cemal Paşa, 1872 yılında Midilli'de doğdu. Adana valiliği (1908), İstanbul Muhafızlığı (1913), Bahriye Nazırlığı ve benzeri görevlerde bulundu. I. Dünya Savaşında 4. Ordu Komutanı olarak görev yapan Cemal Paşa, Suriye, Sina ve Filistin'de vatanı savunmuştur.

Bu çalışmada, Ali Ahmet Şükrü Bey tarafından 1923 yılında *Müzekkeratu Cemal Paşa* (Cemal Paşa'nın Anıları) ismiyle Cemal Paşa'nın hatıralarına uzunca bir mukaddime yapılarak hazırlanan Arapça tercüme kitap esas alınmıştır. Bu hatırat kitabında anlatılan olaylar diğer tarihi belgelerle karşılaştırılarak değerlendirildi. "Müzekkeratu Cemal Paşa" 1913 yılından 1922 yılına kadar geçen olayları içine almaktadır. Cemal Paşa'nın I. Dünya Savaşı başlamadan önce, Fransız ve İngilizlerle ittifak yapma girişimleri sonuçsuz kalmıştır. I. Dünya Savaşına girişten kısa süre sonra Enver Paşa, Cemal Paşa'ya 4. Ordu komutanlığını üzerine almasını teklif etmiş ve Cemal Paşa da kabul etmiştir. Hatıralarından ve diğer kaynaklardan anlaşıldığı üzere Cemal Paşa, Filistin cephesinde çok büyük fedakarlıklar göstermiştir. Mahkeme kararına dayanmadan hiçbir idam kararı uygulamadı. Savaşın en kritik anında Şerif Hüseyin isyan ve ihaneti, çok büyük zararlara ve günümüze kadar uzanan felaketlere neden oldu. Cemal Paşa, Kanal seferine çıkan ordu hakkında "Arap ve Türk unsurlardan mürekkep olan orduda en derin bir kardeşlik hissi hâkim oluyor ve herkes diğerinin yükünü hafifletmek için kendisini feda etmekten çekinmiyordu" değerlendirmesini yapmıştır.

* Bu makale, 12-15 Kasım 2014 tarihleri arasında Antalya'da yapılmış olan "Savaşın Devletlerin Tarihçilerinin Gözüyle 100. Yılında I. Dünya Savaşı" isimli uluslararası sempozyumda sunulmuş olan araştırmanın genişletilmiş halidir.

^a Doç. Dr., Ahi Evran Üniversitesi, seyfullahkorkmaz1@gmail.com

Cemal Paşa, aleyhinde yapılan iftiralara cevap verme fırsatı bile bulamadan 1922 yılında Tiflis'te Ermeni teröristler tarafından pusu kurularak şehit edildi.

Bu çalışma içerisinde yer alan resimler, I. Dünya Savaşı esnasındaki Filistin'le ilgilidir. I. Dünya Savaşı Filistin Cephelerinde, tarihçi gözüyle aydınlatılmamış pek çok olay vardır. Yeni nesillere, Türk askerinin vatan savunmasında Filistin'de gösterdiği olağanüstü kahramanlıklar da öğretilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Cemal Paşa, Kanal Harekatı, Gazze Muharebeleri, Şerif Hüseyin İsyanı, İhanetler

Giriş

Bu makalede, önce Cemal Paşa'nın kim olduğu üzerinde durulmuş, ardından "Cemal Paşa Hatıratı"ı tanıtılmış ve daha sonra da "Cemal Paşa Hatıratı"na dayanılarak diğer belgelerle de karşılaştırılmak suretiyle Birinci Dünya Savaşında Filistin Cephesi anlatılmıştır.

A. Hayatı

Cemal Paşa, 6 Mayıs 1972 yılında Midilli'de doğdu. Askeri eczacı Mehmet Necip Efendinin oğludur. Tam adı Ahmet Cemal'dir. Bir de Mersinli Cemal Paşa vardır. Onunla karıştırılmaması için kendisine "Büyük Cemal Paşa" da denilmiştir. 1890 yılında Kuleli Askeri İdadisini, 1893'te Mekteb-i Harbiye'yi bitirdikten sonra erkanı harp öğrenimine başladı. 1895 yılında Kurmay Yüzbaşı olarak Harp akademisini bitirdi. Genel Kurmay 1. Şubedeki kısa süreli görevinden sonra 2. Orduya bağlı Kırklareli İstihkam İnşaat Şubesinde çalışmaya başladı. Ardından merkezi Selanik'te bulunan 3. orduda görev aldı. 1899 Yılında gizli bir örgüt olarak kurulan İttihat ve Terakki cemiyetinde yer aldı ve cemiyetin askeri örgütünü oluşturmakla görevlendirildi. 1905'te kurmay binbaşı rütbesine yükseldi. 1907'de Selanik'teki ordu müdürlüğü kurmay heyetine atandı 28 Temmuz 1908'de kurmay yarbay oldu. 6 Mayıs 1909'da İstanbul mutasarrıfı, Ağustos 1909'da Adana valisi oldu. 14 Ağustos 1911'de Bağdat valiliğine, 21 Eylül 1912'de Konya Redif komutan vekilliğine atandı. 6 Ekim 1912'de albay rütbesine yükseldi. 1913 Aralık ayından 1914 Şubat ayına kadar Nafia Nazırı (Bayındırlık Bakanı) olarak görev yaptı. Birinci Dünya Savaşına girildiği anda aynı zamanda Bahriye Nazırı idi. Mısır, İngilizlerin eline geçince 4. Ordu Komutanlığına atandı. 4. Ordu Komutanlığı esnasında Filistin cephesinde vatanı savunurken, düşmanla işbirliği yapanların ihanetine uğradı. Mondros Mütarekesi imzalanınca Türkiye'yi terk etmek zorunda kaldı. Almanya'ya gitti. Oradan da mücadele etmek amacı ile Rusya'ya ve oradan da

Afganistan'a geçti. Burada bulunan Türkleri örgütleyip mücadele etti. 1922 yılında Ermeni teröristler tarafından haince pusu kurularak Tiflis'te şehit edildi.¹

بأش الكبر Büyük Cemal Paşa²

B. Hatıralar

Cemal Paşa hatıralarını Birinci Dünya Savaşı akabinde Almanya'da iken yazabilmiştir. Kitabın eski harfleri ile ilk basımı Paşa'nın ölümünden az sonra 1922 yılı sonlarında İstanbul'da yapıldı. Birkaç kez değişik tarihlerde Arapça olarak yayınlandı. 1958 yılında Selanik yayınları arasında görüldü. Ardından

¹ Ali Hikmet Şükrü (Arapça Hazırlayan), Müzekkeratu Cemal Paşa مذكرات جمال باشا , Zeytun 1923, 85, 115, 134, 234 ; Fahri Parin, (Osmanlıcasından Yeni Harflere Aktaran), Cemal Paşa Anılarım 1913-1922, İskender yayınları, İstanbul 2008 ; Mehmet Beşikçi, "The Ottoman Mobilization of Manpower in the First World War", Between Voluntarism and Resistance, Leiden-Boston 2012, 57; Emir Şekip Arslan, Ölüme Giden Yolda Üç Osmanlı, Çeviren Aziz Akpınarlı, Hazırlayan Mehmet Akif Bal, İstanbul 2005, s. 9, s. 58-67, s. 175-178; Korkmaz, Seyfullah & Yılmaz, İbrahim "Cemal Paşa Hatıralarında Mevlevî Alayı ve Gönüllü Topluluklar", (Birinci Dünya Savaşında Mevlevî Alayı ve Gönüllü Topluluklar Sempozyumu, Kırıkkale - Ankara 22 Ekim 2015) - Bildiriler, Kırıkkale Üniversitesi Yayınları, Kırıkkale 2016, s. 233-253.

² Arif el- Arif, Tarihi Birüssebi ve Kabailuhâ (Ta'rih Bir al-Saba' wa Qaba'iliha : History of Beersheba and Its Tribes), Cairo 1999, s. 249.

Cemal Paşa'nın hatıraları oğlu Behçet Cemal tarafından, gözden geçirilmiş haliyle Çağdaş Yayınları tarafından 1977 yılında yeniden neşredildi³.

Almanca basımı *Erinnerungen eines Türkischen Staatsmannes* ismiyle 1922 Münih'te gerçekleştirildi. İngilizce basımı ise, *Memoires of a Turkish Statesman 1913-1919* şeklinde yine aynı tarih olan 1922 yılında Londra'da yapıldı⁴.

Ayrıca Cemal Paşa hatıralarının henüz yayınlanmamış olarak Fransızca el yazması Paris'te olduğundan bahsedilmektedir. Paris'te korunan bu el yazmada, daha çok 1915-1916 yılları arasında Arap isyancıların yargılanmalarına dair önemli bilgilerin olduğu bildirilmektedir⁵.

Cemal Paşa hatıralarını yazma konusunda şu açıklamalarda bulunur:

“Şam'a geliş tarihim olan 1914 Senesi Aralık ayı başından, Suriye'den tamamen ayrılış tarihim olan 1917 Aralık ayına kadar tam üç yıl devam eden Suriye memuriyetim esnasında, memleketin idaresine, Suriye, genellikle Arabistan iç politikasına, isyanların bastırılmasına, iaşeye ve memleketin imarına dair çeşitli hususlar ile iştigal etmiş olduğumdan, bu üç senelik vaka ve hadiseleri bir hatıra defteri şeklinde günü gününe yazmaktan ise, her biri az çok yekdiğerine bağlı ve birbirlerinin doğuş sebepleri olmakla beraber, her biri ayrı ayrı konular gibi anlaşılacak olan bu hadiseleri ayrı bahislerde anlatmayı, hatıralarımın daha kolaylıkla takip edilebilmesi için uygun buldum. Asıl maksadım bir harp tarihi yazmak değil siyasi bir vesika neşretmek olduğundan ordunun hareket ve icraatına dair hususları tafsilattan kaçınarak yalnız genel hataları ile anlatacağım. 4. Ordunun harp hareketine ait harp ceridelerini gayet düzenli bir surette tertip edip Genel Kurmay'a takdim etmiş olduğumdan daha sonra bunlara

³ Cemal Paşa, Bahriye Nazırı ve 4. Ordu Komutanı, *Hatıralar, Behçet Cemal (Tamamlayan ve Düzenleyen), Çağdaş Yayınları, 1977, s. 8.*

⁴ Ahmet Zeki İzgöer (Hazırlayan), *Hatırat 1913-1923 Cemal Paşa, İstanbul 2011, s. 2; Seyfullah Korkmaz & İbrahim Yılmaz, "Cemal Paşa Hatıralarında Mevlevî Alayı ve Gönüllü Topluluklar", s. 233-253.*

⁵ Mouaffaq Bany Al- Marjeh, *The Awakening of The Sick Sultan* صحوة الرجل المريض, Dar Al Bayarek Yayınevi 8. Baskı, Beyrut 1996, s. 328, 495; Seyfullah Korkmaz & İbrahim Yılmaz, "Cemal Paşa Hatıralarında Mevlevî Alayı ve Gönüllü Topluluklar", s. 233-253.

müracaatla bir harp tarihi yazmasını pek kıymetli Erkanı Harbiye Reisim Fuat Beyden rica edeceğim.”⁶

Bu araştırmada esas alınan yayın, Ali Ahmet Şükrü Bey tarafından Hicri 1341 / Miladi 1923 yılında *Müzekkeratu Cemal Paşa* ismiyle Arapça yayınlanan ve Kudüs Mescid-i Aksa Kütüphanesinde bir nüshasına ulaştığımız kitaptır. Kitabın başında Ali Ahmet Şükrü Bey tarafından uzunca bir takdim yazılmıştır ki bu takdimde, Cemal Paşa'nın bu hatıralarını kendini savunmak için değil olayları olduğu anlattığı vurgulandıktan sonra, Arap isyanı, Şerif Hüseyin ve oğullarının ihanetleri, Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesi, savaşa girişte İngiltere'nin rolü, Ermeni problemi, Türk vatansever ve milliyetçiliğinin Araplara düşman bir hareket olmadığı ve buna benzer konularında değerli bilgiler sunulmuştur⁷.

Bu eserin takdiminde Ali Ahmet Şükrü Bey tarafından verilen bu bilgiler, 1923 yıllarında yani harbin hemen akabinde, Cemal Paşa'nın Filistin aydınları tarafından nasıl algılandığını görmek bakımından da önemlidir. Bu nedenle Arapçaya yapılan tercümenin takdim “Mukaddimetu'l- Muarrib) kısmında verilen bazı bilgileri aşağıda özetlemekte yarar görüyoruz:

“Pek çok kimse Cemal Paşa'yı çok sert tedbirler almakla, eziyet etmekle ve katletmekle suçlamış hatta ona Seffah demişlerdir. Ama bu hatıraların içeriğini kavrayan kişi bizimle beraber görecektir ki Cemal Paşa, kendilerini ve kalplerini düşmana satmış olanlara bile çoğu kez, fitneyi engellemek, vatani ve İslam birliğini korumak uğruna, yapılması gerekenden çok daha hafif cezalar uygulamış ve çoğu kez düşmanlarına bile iyi davranmıştır.”⁸

Örneğin Şerif Hüseyin ve oğullarını ele alalım; İngiliz altınlarının Hilafet devletine karşı isyan hususunda kendilerine Şerif denilen kimselerin akıllarını çeldiği bilinmesine rağmen, Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ın Medine'ye dönmesine izin vermiştir. Gerçi arkasından Fahri Paşa'yı Basri Paşa ile birlikte

⁶ Cemal Paşa, Bahriye Nazırı ve 4. Ordu Komutanı, Hatıralar, Behçet Cemal (Tamamlayan ve Düzenleyen), s.192-193; Ali Hikmet Şükrü, *Müzekkeratu Cemal Paşa*, s. 249-250; Seyfullah Korkmaz & İbrahim Yılmaz, “Cemal Paşa Hatıralarında Mevlvî Alayı ve Gönüllü Topluluklar”, s. 233-253.

⁷ Ali Hikmet Şükrü, “Mukaddimetu'l-Muarrib”, *Müzekkeratu Cemal Paşa* مذكرات جمال ياشا, Zeytun, 1923, s. ب -أ; Seyfullah Korkmaz & İbrahim Yılmaz, “Cemal Paşa Hatıralarında Mevlvî Alayı ve Gönüllü Topluluklar”, s. 233-253.

⁸ Ali Hikmet Şükrü, “Mukaddimetu'l-Muarrib”, s. ب; Seyfullah Korkmaz & İbrahim Yılmaz, “Cemal Paşa Hatıralarında Mevlvî Alayı ve Gönüllü Topluluklar”, s. 233-253.

Şerif Hüseyin askerlerinin saldırısına karşı Medine'yi savunmak için göndermişse de "Hasta olmamak için korunmak, tedaviden daha hayırlıdır" sözü gereği Şerif Faysal'ı yanında el altında tutması daha iyi olmaz mı idi? Hatta kardeşi Şerif Ali'yi de babası Şerif Hüseyin'in desiselerine karşı rehin olarak elinde tutabilirdi. Şerif Hüseyin'in Enver Paşa'ya telgraf çekerek tarafsız kalması karşılığında Tebük'ten Mekke'ye kadar olan kısımda Hicaz'ın bağımsızlığının tanınması, mahkemece hainlikleri kesinleşmiş olan isyan elebaşlarının mahkemece yargılanmalarından vazgeçilmesi şartlarını koşması ve benzer pek çok olaylar Şerif Hüseyin'in ihanetini ortaya koyan kesin delillerdi. Bu durumda Cemal Paşanın keskin kararlar alması ve Arap isyanını daha beşiğinde iken yok etmesi gerekirdi. Cemal Paşa, Hz. Peygamber soyundan olduklarını iddia eden Şerif Hüseyin ve oğullarına karşı güvende ifrata kaçmıştır. Harbin en kritik anında, sonucu ölüm kalım olan bir savaşta Şerif Hüseyin ve oğullarının ihaneti, İslam aleminin bölünmesine, kardeşin kardeşi boğazlamasına sebep olmuştur. Diyelim ki Şerif Hüseyin haklı, ama hiçbir bağımsız devlet, tartışma ve görüşme yapmadan böyle bir asi ve hain guruba böyle bir hak verir mi? 1916 yılında İrlanda'nın, Şerif Hüseyin ihanetine benzer bir kalkışmasını, İngiltere, vatana ihanet addederek en ağır bir biçimde ezdi ve elebaşlarının hepsi idam edildi. Şerif Hüseyin'in bahane edeceği hiçbir özrü yoktur. Niçin Şerif Hüseyin ve avenesi, Cemal Paşa'yı, tarafsız mahkemece ihanetleri delillerle ispatlanmış olan Suriyeli hain ve isyancıları af etmediği için ayıplıyorlar. Eğer Cemal Paşa, harp anında düşmanla alçakça iş birliği yaptıkları kesinleşen hainleri ihmal etse idi tarih onu affetmezdi. İslam dünyasının başına gelen musibetlerden Şerif Hüseyin, oğulları ve bunların destekçisi Suriyelilerle Arap isyancıları sorumludur. Türkiye'nin Arap ülkelerine tam bağımsızlık vereceğini açıklamasına rağmen Şerif Hüseyin'in kendini İngilizlerin kucağına atarak Türkiye'ye karşı savaşması İslam kardeşliğini yıkmıştır.⁹

"Hatıralar"a takdim yazan Ali Şükrü Bey, Birinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrası konularında da İngiltere'ye karşı da ağır eleştiriler yapmaktadır. İşte Ali Şükrü beyin bu konuda söyledikleri özetle şunlardır:

Lozan Antlaşması görüşmeleri esnasında İngiltere ve Fransa delegelerinin Türkiye'yi Almanya'nın yanında savaşa girmesi ve boğazları kapaması sebebiyle suçlamalarında ne kadar haksızdırlar. Türkiye, Birinci Dünya Savaşı öncesinde İngiltere ve Fransa'ya yaklaşmayı çok istemiş hatta Cemal Paşa bu nedenle görüşmeler

⁹ Ali Hikmet Şükrü, "Mukaddimetu'l-Muarrib", Müzekkeratu Cemal Paşa, s. ٥٠-ح.

yapmak üzere Fransa'ya gönderilmiştir ama İngiltere ve Fransa Türkiye'ye hiç yakın durmamışlar ve Türkiye'nin kendileri yanında savaşa girmesini asla kabul etmemişlerdir. Gerçi 19. asır sonunda İngiltere, Rusya tamahına karşı Türkiye'yi tutmuş hatta Kırım Harbi'nde Türkiye'ye destek vermişti. Bundan amacı Türkiye'yi tuttuğundan dolayı değil Rusya'nın boğazlara inmesini engellemektir. Ama az süre sonra İngiltere bu siyasetini bırakıp Türkleri Avrupa'dan atma ve Türklere karşı soykırım siyasetine hız verdi. 19. Asrın sonunda Yunanistan-Türkiye harbinde, Ethem Paşa'nın komutasındaki Türk ordusu Tesalya'yı ele geçirmiş Atina'ya yaklaşmıştı ki İngiltere Başbakanı William Edwart Gladstone, meclis'te "Haç'ın Hilal'den aldığı, ne olursa olsun Hilal'e geri verilemez" diye nutuk atmış ve Yunan'a karşı büyük zafer elde eden Türkiye, eli boş dönmüştü. Berlin Konferans'ında Türkiye'nin toprak bütünlüğünün korunacağı kabul edilmiş ve ardından İngiltere, Türk topraklarını koruyacağını vaat ederek Kıbrıs'ı işgal etmişti. Bu koruma antlaşmaları ve vaatler bir işe yaramadı. İtalya Trablus'u işgal etti. Türkiye yeterli bir kuvveti Balkanlarda saldırıya karşı tutuyordu. Trablus (Libya) savaşı esnasında, Kamil Paşa hükümeti, Türkiye topraklarının korunacağı antlaşmalarına ve İngiltere'nin vaatlerine güvenerek Balkanlardaki orduyu terhis etti. Ama hemen ardından Balkan devletlerinin saldırması ve zafer kazanmaları üzerine "zafer kazanan zaferinin semeresini almalıdır, hürriyet genişlemeyi gerektirir" diyerek saldırgan ve soykırım yapan Balkan devletlerini desteklediler. Hatta Türkiye'nin Edirne'yi kurtarması üzerine de Türkiye'ye karşı büyük tehditler savurdular Gerçi, Türkiye'nin Birinci Dünya Savaşında tarafsız kalması karşılığında topraklarının 30 yıl korunmasını kabul edeceklerini bildirmişlerdi ama siyaset artık antlaşma ve vaatlerin bir işe yaramadığını öğretmişti. Cemal Paşa, birkaç kaç madde karşılığında İtilaf Devletlerine katılmayı teklif ettiğini ama bu devletlerinin harp sonrası bu şartları görüşebileceklerini söyleyerek kabul etmediklerini belirtmiştir. O zamanki İngiltere ve ortaklarının asıl hedefi, Türkleri toptan soykırıma uğratarak "Şark Meselesi"ni kökünden halletmektir. Mondros Mütarekesine de ters düştüğü halde İstanbul'u işgal etmeleri, Yunanları Anadolu'ya saldırtmaları, Sevr Anlaşması vb. insafsız eylemleri bunun en önemli delilleridir. Türkiye'nin Birinci Dünya Savaşına girmesinde ve Almanya'nın yanında yer almasında en büyük sorumlu İngiltere'dir. Birinci Dünya Savaşı ardından gelen çok büyük kayıp ve acılardan da yine başta, o zamanki İngiltere siyaseti sorumludur. Eğer, İngiltere, günümüzde ve gelecekte Türkiye'ye

düşmanlıktan vazgeçmezse yine olayların birincisi sorumlusu kendisi olacaktır. İngiltere ve ortaklarının Anadolu'da da Türkleri soykırıma uğratma hayallerini, "Anadolu Kahramanı ve Fahu'l-İslam Mustafa Kemal"¹⁰ ve arkadaşları önlemişlerdir.¹¹

Ali Ahmet Şükrü Bey esere yazdığı "Mukaddime"nin üçüncü kısmında, Ermeni İsyancıları, Ermenilerin uzun yıllardan beri huzur içerisinde Türklerle birlikte yaşarken nasıl İngiliz, Rus ve Fransızlar tarafından kandırılarak ihanet ettirildiklerini delillerle uzun uzadıya anlatmıştır.

Cemal Paşa, Hatırat'ına İstanbul Muhafızlığı'na atandığı tarihten itibaren başlamıştır. Hatıratının ilk sayfalarında, Nazım Paşa'nın cenaze töreni, hükümeti devirme hareketleri, Türk, İngiliz, Fransız ve Alman ilişkileri ve Birinci Dünya Savaşına girişimiz konularında ayrıntılı bilgiler vermiştir. Cemal Paşa'nın o günkü Avrupa ülkelerinin Türkiye'ye karşı tutumunu tasvir etmesi yönünden çok önemli gördüğümüz şu beyanını sunmada yarar görüyoruz:

"Avrupa ülkeleri, ne zaman Türkiye'ye karşı bir saldırı olsa bunu iyi karşıladılar. Yunan, Sırp ve Bulgarlar, Balkanlarda çok vahşi bir şekilde 500 binden fazla Türkü boğazladılar ki bu katledilenlerin çoğunluğu kadın, ihtiyar ve çocuktur. Türklere yapılan bu soykırım Carnegie isimli araştırma komisyonunun raporu ile bütün tafsilatıyla belgelendikten sonra bile Avrupa ve Amerika gazetelerinde sinekler gibi katledilen bu Türklere dair bir kelime dahi yazılmadı.¹²"

C. Hatırat'a Göre Filistin Cephesi

1. Cemal Paşa 4. ordu Komutanlığına Atanması

Cemal Paşa 4. ordu Komutanlığına atandığını hatıratında şu cümleleri ile anlatır:

¹⁰ Bu ifade, 1923 yıllarındaki Filistin aydınlarının Türk İstiklal Savaşına nasıl büyük bir umutla baktıklarını göstermektedir.

¹¹ Ali Hikmet Şükrü, "Mukaddimetu'l-Muarrib", Müzekkeratu Cemal Paşa, s. ١٠٠-١٠١; Seyfullah Korkmaz & İbrahim Yılmaz, "Cemal Paşa Hatıralarında Mevlevî Alayı ve Gönüllü Topluluklar", s. 233-253.

¹² Ali Hikmet Şükrü, Müzekkeratu Cemal Paşa, 118; Cemal Paşa, Hatıralar, Behçet Cemal (Tamamlayan ve Düzenleyen), s. 95; Balkanlar'da Türklere yapılan soykırım ve işkencelere dair daha fazla bilgi almak için 1913 yılında yazılmış olan şu esere bakınız: Hanrtı Nivet, Balkan Haçlı Seferinde Avrupa Siyaseti ve Türklerin Felaketi, Çeviren Ragıp Rıfki, Bileşik Yayıncılık, İstanbul 1999.

"I. Dünya Savaşına girişimizden yaklaşık on gün sonra Enver Paşa beni konağına davet etti. Genel durum hakkında kısa sohbetten sonra bana dedi ki: "Azizim Cemal Paşa, İngilizleri Mısır'da meşgul etmek amacıyla Süveyş Kanalı üzerine bir taarruz hareketi başlatmak istiyorum. Bu sayede Batı Cephesine sevk etmekte oldukları birçok Hint fırkasını Mısır'da alıkoymaya mecbur etmekle beraber Çanakkale'ye bir çıkarma kuvveti sevklerine de engel olmak istiyorum. Bu nedenle iki aydan beri Suriye'de bazı hazırlıklarda bulundum. Suriye'den aldığımız haberler oradaki durumun çok karışık olduğunu ve Arap isyancıların harekete geçmeye başladıklarını gösteriyor. Bu durumlar karşısında siz, zatialiniz bir fedakarlık ihtiyar buyursanız da 4. Ordu Komutanlığını üzerinize alsanız, hem kanal seferini hazırlayıp hem de Suriye'de güven ve asayişini temin buyursanız, bilmem teklife cesaret edeyim mi?"

Bu teklife karşı hemen cevap verdim ve şunları söyledim:

- Benim icra kabiliyetim nerede vatan için daha faydalı ve lüzumlu olduğuna kanaat hasıl ederseniz, oraya gidip vazife ifa etmek benim için en mukaddes bir vazifedir. Binaenaleyh teklif ettiğiniz 4. Ordu Komutanlığını teşekkür ve istekle kabul eder ve bir iki gün zarfında görev mahallime ulaşıyorum. İnşallah vatan için hayırlı olur."¹³

2. Konya'dan Gönüllü Olarak Cemal Paşa Ordusuna Katılan Mevlevi Müfrezesi ve Suriye'ye Hareketi

Cemal Paşa, 4. Ordu komutanı olarak İstanbul'dan ayrıldıktan sonra yolda kendisine birçok gönüllü birlikler de katılmıştır. Hatıratında bu gönüllü birliklerin birisinin katılışını şöyle anlatır:

"İstanbul'dan hareketimizden 36 saat sonra Konya'ya varmıştık. Konya ahalesinin pek hararetli ve çok sıcak karşılmasına mazhar olduk. Bu vesileden istifade ederek Mevlana Celalettin Hazretlerinin mezarlarını ziyaret ettim. O esnada Veled Çelebi Hazretleri ile tanıştım. Kendileri bir gönüllü müfrezesi ile Mısır seferine iştirak edecek olurlarsa Hz. Mevlana'nın ruhaniyetinden ordumun müstefit olacağını söz sırasında söylemiştim. Gerçekten de benim hareketimden bir müddet sonra, kendisi "Mevlevi Gönüllü Taburu" ismi ile bir birlik tertip ederek Suriye'ye gelmişti ki Veled Çelebi Hazretlerinin bu

¹³ Ali Hikmet Şükrü, Müzekkeratu Cemal Paşa, 234-236; Cemal Paşa, Hatıralar, Behçet Cemal (Tamamlayan ve Düzenleyen), s. 182-183.

fedakarlıkları cidden takdire layıktır. Çok zor durumda, uzun müddet Suriye’de bana refakat etmekten geri durmamış ve maiyetine aldığı Türk gençlerinden oluşan birliği, çok çeşitli alanlarda pek çok hizmetler yapmıştır.”¹⁴

Cemal Paşa, Filistin’e giderken geçtiği Konya-Pozantı-Tarsus-Adana İskenderun ve Halep’te halk tarafından coşkuyla karşılanmış, Arap şairleri Cemal Paşa için kasideler, şiirler okumuştur. İki haftalık bir yolculuktan sonra 8 Aralık 1915 günü Şam’a varan Cemal Paşa, burada görkemli bir törenle karşılanmıştı. Arap ahaliyi savaş yükümlülüklerinden muaf tuttu ve kendilerinden satın alınacak her malın parasının peşin olarak ödeneceği güvencesini verdi.¹⁵

Enver Paşa ve Cemal Paşa Kudüs’te Mescidü’s-Sahra (Mescid-i Aksa’nın Bir Bölümü) Önündeler¹⁶

¹⁴ Ali Hikmet Şükrü, Müzekkeratu Cemal Paşa, 240-241; Mehmet Beşikçi, s. 191,

¹⁵ <http://arsiv.taraf.com.tr/yazilar/ayse-hur/cemal-pasa-ve-arap-milliyetçiliği/17323/>

¹⁶ أنور باشا وجمال باشا في زيارة لقبة الصخرة Enver Paşa ve Cemal Paşa, Kubbetü’s-Sahra Ziyaretlerinde, Neşir Tarihi : 20 Ağustos 2015: <http://www.turkpress.co/node/11808>

3. Birinci Kanal Seferi

Birinci kanal seferi taarruzî bir keşif hareketi olmuştur. Öncü kuvvetlerin Birüssebi'den hareketinden itibaren 20 gün içerisinde tüm kuvvetler istenilen toplanma noktalarına ulaşmıştı.

Cemal Paşa 1. Kanal Seferini yapmış olan askerler hakkında şu övgülerde bulunmuştur:

“Birinci kanal seferini yapmış olan Osmanlı kuvvetini teşkil eden subay ve erlerin gösterdiği çalışmalar ve fedakârlık gerçekten her türlü takdire lâyıktır. 300 km'lik kum deryası içerisinde her türlü zorluğa tahammül ederek ilerleyen bu kahramanları tazim ile yad etmek bizce en mukaddes bir vazifedir. Arap ve Türk unsurlardan mürekkep olan orduda en derin bir kardeşlik hissi hâkim oluyor ve herkes diğerinin yükünü hafifletmek için kendisini feda etmekten çekinmiyordu. Arapların büyük kısmının hilafet makamına en derin hislerle bağlı olduğuna 1. kanal seferi en ulvî bir örnektir. Tamamen Araplardan meydana gelen 25. fırka ile bütün menzil teşkilatı görevlerini cidden cansiperane ifa ettiler. Bu his ve emel birliğini sonradan bozmuş olan Şerif Hüseyin hakkındaki gayz ve kinim hiçbir şekilde teskin olunamayacaktır. Gece mehtap zamanında çölün ortasında ileriye, daha ileriye atılmaya çalışan taburların arasından yükselen 'Al Bayrak Kahire Üzerinde Yükselsin' sesleri gönlümüze hüznün ile karışık bir zafer ümidi dolduruyordu. Herkeste kanalın mutlaka geçileceği ve karşı sahilde yerleşileceği ve bu sırada Mısır vatanseverlerin İngilizleri arkadan vuracakları kanaati hakimdi.”¹⁷

2-3 Şubat 1915 gecesi Kanala baskın hücumu yapılmış durum değerlendirildikten sonra da geri çekilmeye başlanılmıştır. Cemal Paşa, bu esnada bir ordu emri neşrederek, bütün birliklerin vazifelerini pek namuslu ve hamiyetli şekilde ifa etmiş olduklarını, bu defaki hareketle maksadın, Kanal aleyhine bir taarruzî keşif icra etmek ve düşmanın mahiyetini anlamaktan ibaret olduğunu ve bu maksadın tamamen elde edildiğini, zarara uğramamak için dönmenin uygun görüldüğünü, geliş sırasında gösterilen ihlas ve fedakarlığın

¹⁷ Ali Hikmet Şükrü, Müzekkeratu Cemal Paşa, 263-265; Cemal Paşa, Bahriye Nazırı ve 4. Ordu Komutanı, Hatıralar, Behçet Cemal (Tamamlayan ve Düzenleyen), s. 212-214.

dönüş esnasında da aynen gösterilmesinin bir namus vazifesi olduğunu beyan etti ¹⁸.

15 Ocak 1915 günü Birüssebi'den Kanal istikametine hareket eden ordu tam bir ay sonra yani 15 Şubat 1915 günü tekrar Birüssebi'ye dönmüştü. Bu arada Cemal Paşa, doğrudan ordu karargahına bağlı olarak *Çöl Menzil Müesseseleri* ve yollarının inşası için *Çöl Menzil Müfettişliği* diğeri de bu inşaatları düşman saldırılarına karşı korumaya ve ara sıra keşif kolları göndererek düşman hakkında bilgi toplamaya görevli *Çöl Kumandanlığı* birliğini kurdu. Gerekli talimatları vererek Kudüs'e döndü.¹⁹

ضباط عثمانيين على جبهة القتال في صحراء بر السبع Ottoman Officials Sureya Bey. Resimde, Filistin Birüssebi'deki Türk Karargahında Süreyya Bey ile diğerkomutanlar görülüyor.²⁰

¹⁸ Cemal Paşa, Bahriye Nazırı ve 4. Ordu Komutanı, Hatıralar, Behçet Cemal (Tamamlayan ve Düzenleyen), 206-209; Ali Hikmet Şükrü, Müzekkeratu Cemal Paşa, s. 270-273.

¹⁹ Ali Hikmet Şükrü, Müzekkeratu Cemal Paşa, s. 273.

²⁰ Sureya Bey, Commander of the Camel Corps 1915, Library of Congress: <https://tr.pinterest.com/pin/34902965842011761/> (Digital file from original on page 10, no.35, Library of Congress)

Cemal Paşa, birliklerin hiçbir felakete uğramadan çölü geçip Kanala kadar gittiklerini ve burada bir muharebe vererek geri döndüklerini yine selametle Birüssebi'ye dönmüş olduklarını ispat için Kudüs'te bulunan müttefik ve tarafsız devletler konsoloslarını da davet ederek onların önünde birliklere bir geçit resmi yaptırdı. Bu birlikler hakkındaki Cemal Paşa'nın şu sözleri dikkat çekmektedir: "İftihar ederek diyebilirim ki umumiyetle iki ay devam eden Birinci Kanal Seferinden dönmüş olan birlikler, çölde hiçbir döküntü vermemişlerdi. Kanal önündeki muharebede şehit olanlarla Kanalı geçerek düşman eline esir düşenlerden başka hiçbir nefer geride kalmamış, açlık ve susuzluktan muzdarip hiçbir asker görülmemiştir. En önemli olanı da şudur ki hepsi Suriyeli ve Filistinli Araplardan oluşan menzil kolları efradından hemen hemen hiç kimse kaçmamış ya da ihanete teşebbüs etmemiştir."²¹

4. Çanakkale Cephesine Yardım Göndermesi

Enver Paşa'nın isteği üzerine Cemal Paşa, Çanakkale cephesine destek amacıyla, önce 8. 9. fırkaları ardından da 25. fırkayı İstanbul'a gönderdi. Yine Enver Paşa'nın talebi üzerine 13. Kolordunun fırkalarından birini Bağdat'a diğerlerini de Bitlis'e gönderdi. Ordu mıntıkası dahilinde ne kadar top bataryası ve makineli tüfek mevcut ise hepsini Çanakkale'ye gönderilmesi emrini de yerine getirdi. Bu durumda yanındaki ordusunun durumunu Cemal Paşa şu sözleri anlatıyor:

"Nihayet öyle bir hale geldim ki bütün ordu dahilinde Adana, Halep, Suriye, Lübnan Filistin ve çöldeki birlikler 12 tabura inhisar etti. Hiç seri ateşli batarya taburu kalmadığı gibi makineli tüfek bölüğü de kalmadı. Buradaki iki taburun tamamı Suriyeli ve Filistinli Araplardan oluşuyor ve Türk birliği olarak Şam'da bulunan Mevlevî taburu ile ordu karargahı için Dobruca gönüllülerinden teşkil ettiğim bir piyade bölüğünden başka hiçbir kuvvetim bulunmuyordu. Bu durum karşısında Suriye, Filistin, Halep ve Adana bölgelerinde yeni fırkalar teşkil olundu."²²

²¹ Cemal Paşa, Bahriye Nazırı ve 4. Ordu Komutanı, Hatıralar, Behçet Cemal (Tamamlayan ve Düzenleyen), s. 212-213; Ali Hikmet Şükrü, Müzekkeratu Cemal Paşa, s. 279-280. Kanal seferi esnasında Sina çölünde yaşanan sıkıntıları görmek ve anlamak için bkz: Falih Rıfkı Atay, Zeytindağı, İstanbul 2004, s. 131-145.

²² Cemal Paşa, Bahriye Nazırı ve 4. Ordu Komutanı, Hatıralar, Behçet Cemal (Tamamlayan ve Düzenleyen), s 216-218; Ali Hikmet Şükrü, Müzekkeratu Cemal Paşa, s. 277-296.

5. İkinci Kanal Seferi

Çanakkale zaferinin ardından Cemal Paşa, Enver Paşa'yı yaptığı hazırlıkları görmesi için Filistin'e davet etti. Enver Paşa ve Cemal Paşa 1916 senesi Şubat ayında Suriye, Filistin ve Sina çölünde uzun bir keşif seyahati yaptılar ardından da beraber Medine-i Münevvere'yi ziyaret etiler. Enver Paşa, çöl menzil tesisatından son derece memnun kalmıştı. Kanalın doğu sahilinde yerleşerek ve uzun menzilli toplar yerleştirerek Süveyş kanalından ticaret gemilerinin geçişini engellemenin mümkün olacağına birlikte karar verdiler.²³

Resimde, Enver Paşa ve Cemal Paşa Kudüs'te Mescid-i Aksa'da görülüyorlar.²⁴

Türk birlikleri; azim ve gayretle kanal'a doğru akıyordu... Vaktiyle büyük Sultan Yavuz Sultan Selim de bu çölleri aşmış ve bu ülkeleri fethetmişti. Fakat;

²³ Cemal Paşa, Bahriye Nazırı ve 4. Ordu Komutanı, Hatıralar, Behçet Cemal (Tamamlayan ve Düzenleyen), s 220-225; Ali Hikmet Şükrü, Müzekkeratu Cemal Paşa, s. 296-280.

²⁴ Resim, bu makale yazarının özel arşivinden alınmıştır.

onun arkasında, ordusunu bu derecede arkadan hançerleyen hainler ve gafiller yoktu.²⁵

23 Nisan 1916'da 2 tabur piyade ve gönüllü hecinsuvar alayı Katıba yönünde yaptığı bir baskınla bir İngiliz süvari alayını komutanları ile birlikte tamamen esir almıştı. Bu durum birliklerimizin moralini yükseltti. Bu arada İngilizler esaslı tahkimat yapıyorlardı. İkinci Kanal Seferine, 2 uçak topçu takımı ile birlikte toplam 10.000 Osmanlı askeri iştirak etmiştir. 2 Haziran 1916 günü başlayan Şerif Hüseyin ihtilali Kanal Seferine esaslı bir darbe indirdi²⁶. İstenen başarı elde edilemedi ve Gazze- Telletü'ş-Şeria Birüssebi hattının kesin savunma hattı olarak teşkil edilmesine karar verildi²⁷.

Burada Falih Rıfki Atay'ın iki cümlesini söylemeden geçemeyeceğim:

“...İşte Anadolu çocukları Kanal'a böyle gittiler. Bu Anadolu'nun her yerdeki, Çanakkale'deki, Erzurum Dağındaki, Medine'deki destanıdır. Fakat Sina çölünde Türk Milletinin bir ikinci destanı daha vardır ki Türk çocuğuna belletmek lazım gelir.”²⁸

6. Şerif Hüseyin'in İsyana Etmesi

Cemal Paşa Hatratında Şerif Hüseyin ihanetine dair şu ifadeleri dikkat çekicidir: “Kanal'ın doğu kıyısında en evvel görülen İngiliz köprübaşı tahkimatı 1916 yılı Ocak ayı sonlarında görülmüştü ki Şerif Hüseyin'in ihanet edeceğine dair İngilizlere yazdığı son mektubu tarihi ile bu tarih uyuşmaktadır. Bundan anlaşılan o ki İngilizler Şerif Hüseyin'in isyanından tamamen emin olmadıkça Kanalın doğu kıyısına geçmeye daha doğrusu Filistin aleyhine bir istila hareketi yapmaya karar vermemişlerdi. İngilizler biliyorlardı ki Şerif Hüseyin'in aleyhimize ayaklanması, bizim Hicaz bölgesine asker göndermemizi zorunlu kılacak bunun sonucu olarak da Filistin'deki kuvvetlerimiz iyice azalacaktı. Nitekim öyle oldu ve kuvvetlerimiz yarı yarıya azaldı... Şerif Hüseyin'in ihaneti

²⁵ Cevat Rifat Atilhan, Suzi Liberman'ın Hatıra Defteri, İstanbul 1961, s., 65-72.

²⁶ Cebr el Hatîb, el-Urûbetu ve'l- İslâm f'i Hitâbı el – Huseyin b. Ali, Ürdün Kültür Bakanlığı Yayınları, İrbid 2007, s. 124; Şerif Hüseyin, Cerîdetu'l- Kible, Mekke 1916, Sayı, 11, s. 1. Kible (القبة) isimli dergi, Şerif Hüseyin tarafından haftada iki sayı halinde Mekke'de yayınlanmıştır. Derginin bürosu Mekke Ecyad Kalesinde idi. 15 Ağustos 1016 tarihinden 25 Eylül 1924 yılına kadar toplam 823 sayı çıkmıştır. Hicaz Kuvvetleri ile Necid Kuvvetleri arasında çıkan savaş esnasında, Necid kuvvetlerinin Mekke'ye girmesiyle dergi kapanmıştır.

²⁷ Cemal Paşa, Bahriye Nazırı ve 4. Ordu Komutanı, Hatıralar, Behçet Cemal (Tamamlayan ve Düzenleyen), s 220-226.

²⁸ Falih Rıfki Atay, Zeytindağı, s. 122.

üzerine Fahri Paşa'yı Medine Kumandanlığına tayin etmiş ve orada 15-16 tabur piyade ve dağ bataryasından mürekkep bir kuvvet toplamaya mecbur olmuşum. Fahri Paşa, her taraftan düşmanla kuşatılmış olduğu halde, gerçekten harikalar yaratarak o mübarek peygamber kabrini, İngiliz destekli Şerif Hüseyin birliklerine ve asi Araplara karşı tam 2,5 sene kahramanca savundu. Medine ve Maan arasındaki demir yolu hattını koruyan 3-5 tabur Türk askerinin gösterdiği şecaat ve metanet her türlü takdirin üzerindedir.”²⁹

Cemal Paşa, yine Hatırat'ın diğer bir yerinde Şerif Hüseyin hakkında şu hususları dile getirmiştir:

“...İslam Alemine en affolunmaz darbeyi indirmiş olan Şerif Hüseyin'in haincesine ihaneti ve isyanı olmasa idi (ki bu hıyanet İslam Dünyasına karşı işlenmiş affı mümkün olmayan en büyük hıyanettir). İngilizleri Mısır'dan fiilen kovma hususunda başarılı olamasam bile, en azından Filistin ve Suriye içerisine bir adım atmalarına izin vermez ve yüz binlerce İngiliz askerini Mısır'da bağlamağa muvaffak olurum. Şerif Hüseyin ihaneti bu mutlu sonuçtan bizi mahrum etti ve Arap-Türk, iki kardeş milleti birbirinden ayırarak birincisini İngiliz ve Fransızların esareti altına attığı gibi, ikincisini de yani Türkleri de hunhar düşmanlarıyla umutsuz bir savaşa girişmeye mecbur bıraktı.”³⁰

Hatıratından anlıyoruz ki Cemal Paşa, Şerif Hüseyin'in ihanet edeceğinden şüphelenmiş ama durumun nazikliği karşısında acil tedbir alma yoluna gidememiştir. Şerif Hüseyin, son ana kadar bile, askeri donatacağı gerekçeleriyle Cemal Paşa'dan çok yüklü altınlar almıştır. Bu arada oğlu Şerif Faysal, İstanbul'a gelerek Halife'yi ziyaret etmiş babasının sadakatine dair İslam Halifesi önünde yeminler etmişti. Ardından Şerif Faysal, İngilizlerle isyan edeceğine dair anlaşığı halde, Cemal Paşa'yı da ziyaret etmiş yine sadakat yeminleri ederek 1500 hecinliden mürekkep bir kuvvete komuta etme görevini bile alabilmişti. Bu şekilde hem Şerif Hüseyin hem de Şerif Faysal Cemal Paşa'yı aldatmışlardır. Ayrıca Şerif Hüseyin, Suriye'deki Arap isyanı elebaşları ile de yazışarak onları da ihanet ve isyana hazırlamıştır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Cemal Paşa, tüm ihanet belgeleri elinde olmasına rağmen başlangıçta, vatana ihanet eden Arap isyancıları cezalandırmayı düşünmemiş ama sonuçta durumun daha kötü sonuçlar doğuracağını anlayınca da ihanetleri belgelerle ve

²⁹ Cemal Paşa, Bahriye Nazırı ve 4. Ordu Komutanı, Hatıralar, Behçet Cemal (Tamamlayan ve Düzenleyen), s. 222-224.

³⁰ Ali Hikmet Şükrü, Müzekkeratu Cemal Paşa, 238-239; Cemal Paşa, Hatıralar, Behçet Cemal (Tamamlayan ve Düzenleyen), 184-185.

mahkeme kararlarıyla kesinleşen hainlerin idamlarına Dahiliye ve Harbiye nazırlarının da onayını aldıktan sonra karar vermiştir.³¹

Şerif Hüseyin ihaneti ile ilgili olarak, 1952 yılında Cuma namazını eda ettikten sonra çıkmakta olduğu Mescd-i Aksa avlusunda katledilen Emir Abdullah'ın (eski Ürdün Kralı Melik Hüseyin'in dedesinin) tarihe geçen bir unutulmaz itirafı da vardır ki o da şudur: "Çektiğimiz ve çekeceğimiz sıkıntıların sebebi Osmanlı'ya isyan etmemizde ve asırlarca birlikte yaşadığımız Türklerden ayrılmamızdadır."³²

7. Cemal Paşa'nın Filistin ve Suriye'de Görevi Esnasında Yaptığı Diğer Hizmetler

Cemal Paşa, Suriye ve Filistin cephelerindeki görevi esnasında pek çok imar faaliyetlerinde bulunmuş, yollar yapmış, Kudüs, Şam, Halep, Yafa ve diğer şehirleri imar ettirmiş ve kültür faaliyetlerinde de bulunarak bu arada pek çok okul açtırmıştı.

Bu arada Halide Edip (Adıvar) hanımefendinin de himmeti ile Beyrut'ta bir yatılı kız lisesi ile bir muallim mektebi (öğretmen okulu) açtırdı. Beyrut, Şam ve Cebel-i Lübnan'da yatılı ve yatisız kız okulları açtırdı ki bu okullar pek çok rağbet gördü. O zaman yaklaşık 4.000 kız öğrencinin devam ettiği Beyrut sanayi mektepleri de Cemal Paşa'nın eserlerindedir. Halep'te muallim mektebi açtırdı. Kudüs'te pek geniş bir programa göre açılan ve İslam alemi için faydalı semereler vermekte olan "*Selahattin Eyyubi Medrese-i Kulliyesi*" de Cemal Paşa'nın açtırdığı okullardandır.³³

Bu arada Siyonist faaliyete karşı da esaslı bir mücadele vermiştir. O tarihlerde "Siyonist faaliyetin önemli ilk safhasının gerçekleşmeyişi Suriye valisi Cemal Paşanın gayretleri sonucudur. Kudüs'te Zeytindağı üzerinde Türk Ordusu karargahının yanı başında yıkıcı faaliyete göz yumulamazdı. Cemal Paşanın emriyle Ben Sevi ve David Ben Gurion başta olmak üzere bütün Siyonist

³¹ Cemal Paşa, Bahriye Nazırı ve 4. Ordu Komutanı, Hatıralar, Behçet Cemal (Tamamlayan ve Düzenleyen), 294-336,

³² İlhan Bardakçı, "Tarihten Bugüne, Türk-Arap Karşılıklı Gafleti" Zaman Gazetesi, 22 Aralık 1997, s.2.

³³ Daha geniş bilgi için bkz.: Cemal Paşa, Bahriye Nazırı ve 4. Ordu Komutanı, Hatıralar, Behçet Cemal (Tamamlayan ve Düzenleyen), s. 398-403.

elebaşları tevkif edilip bazıları İstanbul'a sevk edildi. Çoğu da hudut dışı edildi."³⁴

8. Uzlaştırma Gayretleri ve Milliyetçilik Üzerine Verdiği Nutuk

Cemal Paşa Şam'a ilk geldiği günlerden itibaren Kanal seferi hazırlıkları ile meşgul olurken bu arada önemli Arap isyancıları vasıtasıyla genel bir edebiyat müsameresi tertip ettirdi. Burada Arapların şehametine, Arap kavminin yükselmesi ve terakkisine dair birçok nutuklar verildi, pek çok kasideler okundu. Hatta Arap emellerinin birliğini temin edecek marşlar bile söylendi. Çokça Araplık marşları çalındı. Cemal Paşa, bunların hepsini alkışladığını ve teşvik ettiğini hissettirecek tavırlar sergiledikten sonra söz alarak bir nutuk verdi. Bu nutkunda Arapların lisanına din lisanımız olması itibarıyla ve kavmine dindaşımız olması hasebiyle son derece hürmet ve muhabbetimiz olduğunu ve Arap emellerinin tatmini maksadıyla geçen sene atılmış olan ilk adımın devam edeceğine emin olduğunu söyledikten sonra dedi ki:

"Efendiler! Bizim fırkamızın Araplar hakkında tatbik etmek istediği program o kadar geniştir bunu siz tasavvur bile edemezsiniz. Mesela, Arap ve Türk iki kavmin aynı halifeye tabi müstakil bağımsız millet halinde birleşmesini zararlı görenlerden değilim. Bu gayeye varmak için çok çalışmak, aramızdaki din ve vatan haini mürailerini tart ve defetmek ve düşman parası ile hareket eden denilerin içimizde yer bulmamasını temin eylemek icap eder. Size burasını söylemek isterim ki, İstanbul'da ve Türklerle meskun İslam memleketlerinde bugün gördüğümüz Türklük cereyanı Araplık cereyanına katiyen muhalif değildir. Pekala bilirsiniz ki şimdiye kadar Osmanlı memleketlerinde Bulgarlık, Rumluk, Ermenilik cereyanları vardı. Şimdi buna Araplık cereyanı da ilave olundu. Türk kendisini unutmuş hatta milliyetini telaffuz etmekten utanır olmuştu. Milli fikrin düşmesi nihayet kati inkırazla neticelenebilirdi. Bundan ürken Türk gençliği takdire şayan bir intibah ile ayaklandı. Türk'e Türklüğünü ve onun hudutsuz faziletlerini anlatmak için milli cihat ilan etti. Şairleri hatipleri, edipleri seslerini yükselttiler. İki üç seneden beri bu sahada gayret safına başladılar. İşte bu cereyan Osmanlı Hilafetinin toparlanmasına yardım etti. Şimdi gördüğümüz ordumuz bu sayede vücuda geldi. Adeta

³⁴ Yaşar Kutluay, Siyonizm ve Türkiye, Selçuk Yayınları 6, İstanbul 1967, s. 290.

tesadüfün bize verdiği mütteliklerle beraber dinimize düşman olanlar aleyhine cihat ilanından çekinmedik.

Şimdi size temin ederim ki Türklük cereyanı Araplık cereyanının katiyen düşmanı değil, onun biraderi hatta ayrılmaz refikidir. Türk genci, Arapların terakkisini, bütün milli hukuklarına sahip olmalarını bütün canıyla ister. Türk gencinin bu günkü çalışması, Türk milletinin milli hissini uyandırdıktan sonra, Türkü okutmak, Türkü çalışkan yapmak, Türkü esaretten kurtarmak, Türkün sıhhatini iade etmek, Türk nüfusunu artırmak, hulusa Türkü 20. asırda yaşayan milletler arasında hayat hakkına malik muhterem ve mübarek bir unsur halinde alemin gözü önüne arz etmek gibi noktalara matuftur. Türk genci bu esasları tespit etti. Bunların temini için bıkmayarak, usanmayarak çalışmaya azim ve ahdedti. İşte onlardan biri olmak üzere, onların dilinden söylüyorum ki, siz ey Arap gençliğinin güzide mümessilleri, siz de aynı gayelerin temini için çalışınız, Arap illerinin istilası hırsıyla her nevi fesat ve hileyi mubah gören ecnebilere satılmış olan mahlukların tezviratına inanmayınız. Gerek Türk, gerekse Arap gençliği söylediğim tarzda onar yıl çalışınız. Ondan sonra etrafınıza bakınız birbirinizin kucağına o zaman atılınız ve bir daha ayrılmamak ahdi ve misakı ile lahmın lahmi demin demi (etin etim, kanın kanım.)

Türk ve Arap gençliğine hitaben şunu söylüyorum ki, bu iki millet birbirlerinden ayrıldıkları anda ikisi de zevale mahkumdur...

Türk ve Arap birbirinizi seviniz. Birbirinize karlıklı hürmet ediniz ki aynı gayeye hizmetleriniz semereli olsun. Eğer aksini yaparsanız her ikiniz için de inkıraz, esaret ve felaket muhakkaktır."³⁵

9. Gazze Savunmaları

a. I. Gazze Savunması

Türk ordusu, Gazze, Cemame, Telletü's-Şeria Birüssebi, Ramle, Hayfa ve Kudüs'te savunma birlikleri oluşturmuştu. Cemal Paşa Gazze'yi savunan askerlerimize hatıratında övgüler yağdırmıştır: "Gazze, İngilizlerden tarafından yapılan çok ağır hücumlara karşı Türk ve Arap efradından oluşan müdafilerin sayesinde 24 saat direndi. Bu kahramanlar, Gazze'nin her karış toprağını adım adım savunarak ve her tepeyi iki üç kez kayıp ve tekrar alarak sebat ettiler. O

³⁵ Cemal Paşa, Bahriye Nazırı ve 4. Ordu Komutanı, Hatıralar, Behçet Cemal (Tamamlayan ve Düzenleyen), s. 275-277; Seyfullah Korkmaz & İbrahim Yılmaz, "Cemal Paşa Hatıralarında Mevlevî Alayı ve Gönüllü Topluluklar", s. 233-253.

gün öğleden sonra Cemame'den gelerek ilerleyen 3. Piyade Fırkamız ertesi gün İngilizler üzerinde tesirini gösterdi ve İngilizlerin büyük bir bozgun halinde geri çekildiklerine tanık olduk. Birinci Gazze savunması Osmanlı hamaset tarihinde pek müstesna bir mevki ihraz edecek cengaver bir hadisedir ve işte bir avuç kahramanın o günkü sebatıdır ki İngilizleri 27 Mart 1917'den Kasım 1917'ye kadar sekiz ay durdurmaya ve bu cepheye çok sayıda kuvvet sevk etmelerine mecbur etmişti. Bu muharebede subaylarımızdan 10 şehit, 12 yaralı ve 14 kayıp, erlerimizden ise 276 şehit, 744 yaralı ve 571 kayıp verilmiştir. İngilizlerin zayıflığı ise kendi itiraflarına göre 4.000 neferden ibaretti. Buna göre Gazze kahramanlarından her biri bir düşman İngiliz askeri öldürmüştür.³⁶

b. II. Gazze Savunması

17 Nisan sabahı bize göre 7-8 misli bir kuvvetle çok şiddetli bir İngiliz taarruzu başlamıştı. İngilizler 8 tankla birlikte donanmaları ile de muharebeye iştirak ederek Gazze'yi bir ateş ve demir yağmuru içinde boğmaya başlamıştı. Muharebe 17, 18 ve 19 Nisan günlerinde tüm bu şiddetiyle devam etti. İngilizler bütün güçleri ile cephemizi yarmak için tüm kudretlerini sarf etmişlerdi. Fakat Türk neferinin şecaati bu defa da sabit olmuş ve İngilizler 7.000'den fazla ölü ve yaralı verdikten sonra çekilmişlerdi. Osmanlı kahramanlık tarihini süsleyecek derecede yüce olan bu üç günlük müdafaanın tarihi böyle iki satırla hikaye edilecek şeylerden değildir.³⁷

Arap kaynaklarına göre ise İngilizlerin kaybı 15.000 ölü idi.³⁸

Falih Rıfki Atay'ın, bir askerin not defterinden aldığı şu sözler oldukça dikkat çekicidir: "İkinci Gazze taarruzunda İngilizler karadan ve denizden en ağır toplarıyla üç gün Şeyh Ali Mantar tepesini dövdüler. Korkunç bir gürültü ile toprağı karıştıran mermiler altında ufak tepenin irtifacı birkaç metre azalmış, ateş altında bir yanardağa benzeyen tepe siyah dumanlar içinde boğulmuş idi. Bazen yıkılan toprak tünel ağızlarını kapıyor askerlerimiz yeniden tırnaklarıyla açıyorlardı. Türk askerleri, hiçbir zaman bu cehenneme isyan etmediler. Dünyanın en büyük itidali ile üç gün üç gece, ikinci Gazze harbinin batarya

³⁶ Ali Hikmet Şükrü, Müzekkeratu Cemal Paşa, s 296- 303; Cemal Paşa, Bahriye Nazırı ve 4. Ordu Komutanı, Hatıralar, Behçet Cemal (Tamamlayan ve Düzenleyen), s. 227-231.

³⁷ Cemal Paşa, Bahriye Nazırı ve 4. Ordu Komutanı, Hatıralar, Behçet Cemal (Tamamlayan ve Düzenleyen),234; Ali Hikmet Şükrü, Müzekkeratu Cemal Paşa, Falih Rıfki Atay, Zeytindağı, s. 154-155.

³⁸ Arif el- Arif, Tarihi Birüssebi ve Kabailuhâ (Ta'rih Bir al-Saba' wa Qaba'iliha : History of Beersheba and Its Tribes), s. 254.

ateşlerini idare ettiler. Bir an, küçük bir tesadüf, bomba siperin hemen önünde yumuşak toprak üstüne düştü, tapası sağlam kalmış, ateş almamıştı. Bunu gören bir nefer, siperinden fırlayıp sapından tuttuğu tehlikeli bombayı aldı ve İngilizlerin bir saniye bile kesilmeyen ateşi altında siperler üzerinden atlayarak bataryanın yanına (düşmanın yanına) geldi. Bu sefer bomba hakiki hedefini buldu. Tarih böyle kahramanların adını yazmaz, fakat İkinci Gazze muharebesinin son gününü görenler onbirinci bölüğün ismini unutamazlar.”³⁹

الجنود الاتراك - غزة

Gazze’de Türk Ordusu⁴⁰

10. Filistin Cephesinin Akıbeti

Cemal Paşa “Hatırat”ına göre Filistin cephesinin çökmesine en başta, Alman General Falkenhayn sebep olmuştur. Mustafa Kemal Paşa da Falkenhayn Paşa’yı çok ağır eleştirenlerdendir. Halep’te yapılan toplantıda Cemal Paşa’nın şiddetle karşı çıkmasına rağmen Filistin cephesinden bir kısım kuvvetlerin Bağdat’ın kurtarılması için Irak’a gönderilmesi kararı çıktı. Cemal Paşa diyor ki:

³⁹ Falih Rıfkı Atay, Zeytindağı, s. 156.

⁴⁰ Resim, bu makale yazarının özel arşivinden alınmıştır.

“Kütulemare’de İngiliz ordusunun esir düşmesinden sonra Irak ordusunun bir kısmının alınarak İran’da fetihler icrasına memur edilmesi neticede Bağdat’ın düşmesine sebep olmuştu. İşte şimdi de Kudüs ve umumiyetle Filistin tehlikede iken son kuvvetlerimizin Bağdat’ın geri alınmasına tahsis olunması, Kudüs ve Filistin belki bütün Suriye’nin düşman istilasına maruz kalmasını mucip olacaktı.”⁴¹

Bu karar Cemal Paşa’yı çok üzmüştü. Hemen Talat Paşa’ya şu telgrafi çekerek “Şimdi Bağdat’ı kurtaralım diye uğraşırken, pek yakın bir gelecekte, Kudüs ve Şam’ı kurtarmakla meşgul olacağımızdan çok korkuyorum” ifadesiyle durumu izaha çalıştı. Ardından İstanbul’a kuvvetlerin Filistin’de bırakılması ısrarı için gitti ama sonuç alamadı. Korkulan oldu ve Filistin cephesi çok ağır şartlar altında direnmeye devam etme zorunda kaldı. Falkenhayn Paşa, çok stratejik hatalar yaptı, Karargahı Halep’te tutarak Cemal Paşa’ya gereken desteği vermedi.⁴²

General Falkenhayn’nın Filistin cephesinde görevlendirilmesinden az sonra Cemal Paşa Filistin Cephesinden ayrılmıştır.

Cemal Paşa, Filistin cephesinden ayrılışını ve ordunun durumunu şu sözleri ile anlatmıştır:

“...Fakat artık bende de takat kalmamıştı. Falkenhaynler ve emsali elinde ebediyen kaybolacağına o dakikadan itibaren katiyen kanii olduğum Filistin ve Suriye’yi böyle elim ve keşmekeş halinde bırakmaktan doğan hüznün ve elem tesiriyle trende iki saatten fazla hüngür hüngür ağlayarak 12 Aralık 1917’de İstanbul’a hareket ettim. Hiç layık olmadığı feci bir sonuca duçar olan zavallı Filistin cephesi, ondan sonra münhasıran, Cevad (Çobanlı) Paşa, Mustafa Kemal Paşa, Fevzi (Çakmak) Paşa, Ali Fuad (Cebesoy) Paşa, Refet (Bele) Bey, Süvari Miralay Esad Bey ve benzerleri gibi Türklüğün iftihar vesilesi olan ve her biri Umumi Harp esnasında Osmanlı İmparatorluğunun şeref ve ikbalinin iadesi uğrunda harikalar icat etmiş bulunan Türkoğlu Türk kumandanların himmet ve cenkçilikleriyle daha sekiz ay aynı hattı muhafaza ve bir aralık Amman’a kadar İngiliz süvarisini darmadağın

⁴¹ Cemal Paşa, Bahriye Nazırı ve 4. Ordu Komutanı, Hatıralar, Behçet Cemal (Tamamlayan ve Düzenleyen), s. 236-244. Falih Rıfkı Atay, Zeytindağı, s. 155-156.

⁴² Cemal Paşa, Bahriye Nazırı ve 4. Ordu Komutanı, Hatıralar, Behçet Cemal (Tamamlayan ve Düzenleyen), s. 236-254.

etmeye muvaffak olmuşlarsa da her halde grup kumandanlığı tarafından iyi bir idareye mazhar olamamışlardı..”⁴³

Birüssebi muharebesinden sonra Türk ordusu Gazze'den çekilmek zorunda kaldı.

11. Kudüs'ün Savunulması

Hatırat'tan ve diğer kaynaklardan öğrendiğimize göre Kudüs Türkler tarafından son askere kadar esaslı bir şekilde şerefle savunulmuştur.

Cemal Paşa, üç yıldan beri Kudüs'ü pek güzel tahkim etmiş, arazi dahilinde kayaları tahrip ederek siperler, topçu mevzileri ve korunaklar yaptırmıştı. Kudüs harp cephesi bakımından en önemli mevki idi. Ali Fuad Cebesoy Paşa, Kudüs savunması için görevlendirilmişti. General Falkenhayn, Kudüs'ün müdafaası taraftarı değildi. Falkenhayn Kudüs'teki mübarek makamların top mermileri ile harap olacağını söyleyerek kesinlikle Kudüs savunmasına karşı çıkmıştı..Bu çok gülünç bir düşünce idi. Cemal Paşa, Falkenhayn'ın bu tutumunu çok büyük bir hata ve Osmanlı Saltanatına karşı çok açık bir ihanet olarak görür ve derhal bir süvari alayını takviye kuvvet olarak gönderir. Ardından da Kudüs düşerse durumun vahametini anlatarak acele bir ya da iki alayının Kudüs'e gönderilmesini Falkenhayn'dan rica eder. Ama Falkenhayn bu talebe cevap bile vermemiştir.

Kudüs Savunmasında En Yoğun Çarpışmaların Olduğu Nebi Samvîl ve Çevresinin Şu Andaki Görünüşü (Resim bu makalenin yazarı tarafından 2014 yılında çekilmiştir.)

⁴³ Cemal Paşa, Hatıralar, Behçet Cemal (Tamamlayan ve Düzenleyen), s. 262-264.

Kudüs'ün anahtarı denilen en-Nebi Samvîl صمويل النبي dağı etrafında Türklerle İngilizler arasında çok şiddetli çatışmalar oldu. Türkler, en-Nabi Samvil Dağı ve tepelerini kahramanca savundular. En-Nebi Samvîl Dağı üzerinde, En-Nebi Samvîl köyü bulunuyordu. Bu dağ, çevredeki tüm araziye hakim bir yerdi.

İngilizler, En-Nebi Samvîl dağına doğru ilerlerlerken süvarileri de Bitünya dağı eteklerinde Türkler önünde bozgun halinde geri çekiliyordu. Türkler, Kudüs savunma hatlarını koruyabilmek amacıyla en-Nebi Samvîl'i tekrar ele geçirebilmek için üç kez hücum kalktılar. 24 Kasım 1917 günü düşman komutan General Allenby ordusuna, yeni kuvvetler ve istediği silahlar gelinceye kadar herhangi bir hücum yapmamalarını emretti. Elindeki asker sayısı ve silahlarla Türklere karşı başarılı olamayacağını anlamıştı. Allenby, her bir Türk askerine karşı en az 4 İngiliz askeri olacak şekilde askerî kuvveti toplamadıkça saldırıya geçmeyeceğini hükümetine bildirdi.⁴⁴

1917 Yılında, I. Dünya Savaşı Esnasında Kudüs'e Yakın Bir Yerde Savaşan Türk Askerleri⁴⁵

İngilizler, Kudüs'ü işgal etmek için üç kez kuşattılar. Birinci kuşatmalarında başarısız oldular. Kuvvetlerini takviye ederek ikinci saldırı

⁴⁴ Arif el-Arif, el-Mufasssal fi Tarihi'-l Kudüs, s. 570-572. Ali Hikmet Şükrü, Müzekkeratu Cemal Paşa, s. 335-435.

⁴⁵ من ذاكرة فلسطين (Filistin Hafızasından):

https://www.facebook.com/pg/palestine.our.homeland/photos/?ref=page_internal

yaptılar. Bitünya denilen mıntıkada Türklerin önünde yenildiler ve geri çekildiler. Türkler İngiliz ordusunun ortasında delikler açtılar. İngilizler bu arada imdat için tüm ihtiyat birliklerini de cepheye sürdüler ama yine yenilerek her taraftan geri çekildiler. 1 Aralık 1917 günü, 19. Yıldırım Fırkasından bir Türk taburu Avustralya'dan getirilmiş düşman askerleri üzerine başarılı bir hücum yaptı ve düşman kaçmaya başladı. İngilizler bu Avustralyalı askerlere yardım gönderdiler yapılan muharebede 100 Türk asker şehit oldu. Bir o kadar sayıda da İngiliz öldü. Aynı gün Türkler, en-Nebi Samvîل النبي صمويل tepesi üzerinden yeni bir hücum başlattılar. Bu arada İngilizler buradaki kuvvetleri değiştirerek yerine yeni kuvvetler koydular. 3 Aralık 1917 günü İngilizler bazı tepeleri ele geçirdilerse de Türk hücumu karşısında 300 ölü vererek geri çekildiler. Böylece İngilizler, ikinci hamlelerinde de Kudüs'ü işgal edemediler. Belli bir aradan sonra, üçüncü kez, tüm eksikliklerini gidererek ve tüm kuvvetlerini toplayarak çok büyük ordu ile Kudüs'e karşı hücumla geçtiler. 7 Aralık 1917 günü çok şiddetli yağmur yağması sebebi ile ilerleyemediler ama kuvvetlerini daha da takviye ettiler. Türklerin 15.000 civarında askerleri kalmıştı. İngilizler 8 Aralık 1917 günü yaklaşık saat 03:30 sıralarında Kudüs'e karşı büyük bir saldırı başlattılar ve süvarileri Ayn Kerm mıntikasındaki yüksek tepeleri ele geçirdi. Türkler, on gündür ön siperde olmalarının verdiği yorgunluk ve herhangi bir yardım gelmemesi sebebiyle de kendilerini zorda hissediyorlardı. Türkler, Kudüs'ün güneyinde savunma siperlerini kaybedince çok ağır hücumlar karşısında 1917, 8/9 Aralık gecesi geri çekilmeye başladılar.⁴⁶

Cemal Paşa'ya Kudüs'le Eriha arasındaki sırtlarda tutunabilmiş olan Ali Fuad Paşa'dan şu telgraf geldi. "Kudüs'ün savunmasına memur olduğum günden beri bunca ısrar ve tenkitlerime, sizin tarafınızdan gönderilmiş olan süvari alayından başka Yıldırım Grubu Kumandanlığından hatta bir tabur bile imdat kuvveti alamadığımdan, hiç değiştirilmeyerek haftalarca birinci hat siperlerde kalmaya mecbur olan zavallı askerlerimizin duçar olduğu çok aşırı yorgunluktan istifade eden İngilizler bu sabah bir baskınla o güzel Kudüs'ü işgal ettiler. Her halde bu düşüsün mesuliyeti kamilen Falkenhayn Paşa'ya aittir."⁴⁷

⁴⁶ Arif el-Arif, el-Mufasssal fi Tarihi'-l Kudüs, s. 570-574.

⁴⁷ Cemal Paşa, Bahriye Nazırı ve 4. Ordu Komutanı, Hatıralar, Behçet Cemal (Tamamlayan ve Düzenleyen), s 257-263.

1916 Yılında, Türk Bayraklarıyla Süslenmiş Kudüs⁴⁸

Cemal Paşa'nın Kudüs'ün düşmesiyle ilgili şu sözleri de yine önem arz etmektedir:

“...Yine tekrar ediyorum ki Kudüs'ün düşmesinden doğan mesuliyet tamamen Falkenhayn Paşa'ya aittir. Kudüs'ü takviye etmek için elinde kâfi kuvvet olmadığını kesinlikle iddia edemez. Zira Kudüs bir öksüz çocuk garipliği ile kendi zayıf kuvvetine terk edildiği sırada Falkenhayn cenapları Tul Kerim tepelerinde çocuk oyuncağı tarzında bazı hareketler yapıyor ve yorgunluktan canı çıkmış zavallı Türk askerini boş yere öldürüyordu.”⁴⁹

Görüldüğü gibi Kudüs'ü savunan Türk ordusu bu kez de birlikte cephe kurduğu Alman generalinin gaflet ve ihanetine uğramıştı. O günlerde Almanya'da bulunan İstiklal marşı yazarı şairimiz Mehmet Akif Ersoy'un

⁴⁸ صور من التاريخ (Tarihten Resimler) : <https://twitter.com/insaan3>, 16 Ağustos 2014.

⁴⁹ Cemal Paşa, Bahriye Nazırı ve 4. Ordu Komutanı, Hatıralar, Behçet Cemal (Tamamlayan ve Düzenleyen), s. 262.

Kudüs'ün İngiliz işgaline uğraması üzerine Almanya şehirlerinde büyük şenlikler yapılmasına dair verdiği bilgiler bu gaflet ve ihanetin delillerindedir.

Bu konuda General Falkenhayn'dan göreve getirilen Liman von Sanders'in şu beyanı da başka bir ihaneti tasvir etmesi yönünden çok dikkat çekicidir:

“...Esasen dindar Anadolu askerleri, her zaman olduğu gibi vatanlarını savunuyor, canlarını feda ediyorlardı.” “...Bahis konusu Allenby ordusu emrinde Peygamber'in sülâlesinden (olduğunu iddia eden) Şerif Faysal'ın ordusu ile binlerce Arap da vardı. İngiltere Filistin'in ele geçirilmesi için bu Arapları en modern silahlarla teçhiz etmişti.”⁵⁰

Burada, Şerif Hüseyin ve oğullarının nasıl büyük bir gaflet ve hıyanet içerisinde olduklarını anlıyoruz. Üstelik Şerif Faysal, Osmanlı Meclis-i Mubusan üyesi yani milletvekilidir. Meclisinde vekil olduğu ülkesine karşı, düşman ordusu ile birlikte Türk askerine saldırması onun ne büyük bir ihanet ve gaflet içerisinde olduğunu göstermektedir.

Türk ordusu, Kudüs'ü geri almak için 9 Aralık 1917 günü 35, 60 ve 74. fırkaların hücumu ile şehri her taraftan kuşattı ve çok şiddetli bir atış başlattı. Ardından Türkler süngü hücumu yaptı ve bu muharebede 70 şehit verdiler. Aynı şekilde Türk askerleri, 26 ve 30 Aralık 1917 günlerinde de Kudüs'ü geri almak için kuşatma taarruzu yaptılar ve nihayet sonuç alınamayacağı anlaşılınca da Kudüs'ten ayrılmak zorunda kaldılar.⁵¹

Sonuç

Cemal Paşa Hatıraları, Birinci Dünya Savaşı özellikle de Filistin cephesi hakkında ayrıntılı bilgiler sunan en önemli kaynaklardan birisidir. Filistin Cephesi, Çanakkale cephesinden sonra en çok şehit verdiğimiz cephe. Savaşın en kritik anında Şerif Hüseyin'in ihaneti, Bağdat'ın kurtarılması için Filistin'den kuvvet gönderilmesi ve Alman General Falkenhayn'ın ihanet derecesindeki hataları Filistin cephesinde başarısızlığa ve günümüze kadar uzana felaketlere neden olmuştur. General Falkenhayn'ın Filistin Cephesinde

⁵⁰ Liman von Sanders, Türkiye'de Beş Yıl, Çeviren M. Şevki Yaman, Burçak Yayınları, İstanbul 1968, s. 51-52.

⁵¹ Arif el-Arif, el-Mufasssal fi Tarihi'l Kudüs, Amman 2007, s. 575-576.

görev almasından az sonra Cemal Paşa, Filistin Cephesinden ayrılmak zorunda kalmıştır.

Hem Şerif Hüseyin hem de Şerif Faysal, Cemal Paşa'yı aldatmışlardır. Cemal Paşa, Şerif Hüseyin oğullarını babalarının ihanet edeceği şüphesine karşı göz altına almalı idi. Cemal Paşa, sözde Arap düşünürü denilen hainleri ele geçirmiş ama birliği sağlamak ve gönüllerini kazanmak düşüncesiyle bunları idam etmemiştir. Üstelik kendilerine epeyce de para ve altın vererek serbest bırakmıştır. Ama bu hainler, Cemal Paşa önünde artık hainlik yapmayacaklarına dair yemin etmelerine rağmen serbest kaldıktan sonra ihanetlerine hız vermişlerdir. Cemal Paşa, belgelerle hainlikleri ispatlanmış bu asileri o anda ortadan kaldırmalı idi. Aynı hata günümüz Türkiye'sinde de zaman zaman yapılmaktadır. Şurası da bir hakikat ki Cemal Paşa, bu hainleri serbest bırakmasına rağmen, bunları adım adım takip ettirmiştir. Nitekim vatan hainlikleri tekrar belgelerle ispatlanan bu kimseleri çok kısa zamanda hazır ettirip hepsini idam ettirmiştir. Fakat bu cezalandırmada geç kalındığı ve bu sebeple de çok zarar görüldüğü de bir gerçektir.

I. ve II. Kanal hareketinin tümüyle başarısız olduğu ve buna gerek olmadığı da söylenemez. Eğer Filistin ve Suriye savunulacaksa o günün şartlarında, bunun öncelikle Akabe körfezi, Sina ve Süveyş kanalından yapılması şarttır.

Cemal Paşa'nın hatıratını kendini savunmak için yazmadığı da açıkça anlaşılmaktadır. Cemal Paşa hatıratında, sadece olan olayları yazmıştır. Nitekim bu olaylar, diğer tarafsız tarihî kaynaklarla da uyuşmaktadır.

Kudüs ve Gazze başta olmak üzere tüm Filistin, şehir şehir, köy köy Türk askerinin son takatine kadar azimle ve şerefle savunulmuştur. Kudüs'te Birinci Dünya Savaşında Türklere karşı savaşırken ölen işgalci askerlere ait çok büyük alanlar kaplayan görkemli mezarlıklar yapılmasına rağmen ne yazık ki halen Kudüs'te bir Türk şehitliğimiz yoktur. Birinci Dünya Savaşında Kudüs'te Şehit düşen Türk askerlerinin defnedildiği Mamilla Kabristanı şu anda İsrail hükümeti tarafından iş makineleri ile tahrip edilerek yerine otel inşa edilmektedir. Mamilla (Me'menullah) Kabristanı'nın kurtarılması için acilen gerekenler yapılmalıdır.

Cemal Paşa, Suriye ve Filistin cephelerindeki görevi esnasında pek çok imar faaliyetlerinde bulunmuş, yollar yapmış, Kudüs, Şam, Halep, Yafa ve diğer şehirleri imar etmiş ayrıca Siyonizme karşı da esaslı bir mücadele vermiştir. Bu

arada kültür faaliyetlerinde de bulunarak pek çok okul açtırmıştır. Çok fedakar Türk komutanı Şehit Cemal Paşa'yı rahmetle anıyoruz.

KAYNAKÇA

- Ali Hikmet Şükrü (Arapça Hazırlayan), Müzekkeratu Cemal Paşa مذكرات جمال باشا Zeytun, 1923.
- Ali Hikmet Şükrü, "Mukaddimetu'l-Muarrib", Müzekkeratu Cemal Paşa مذكرات أ. - و , Zeytun 1923, جمال باشا .
- Al-Marjeh, Mouaffaq Bany, The Awakening of The Sick Sultan صحوة الرجل المريض, Dar Al Bayarek Yayınevi, 8. Baskı, Beyrut, 1996.
- Arif el- Arif, Tarihi Birüssebi ve Kabailuhâ (Ta'rikh Bi'ral-Saba' wa Qaba'iliha: History of Beersheba and Its Tribes), Cairo 1999.
- Arif el-Arif, el-Mufassal fi Tarihi'-l Kuds, Amman 2007.
- Arslan, Emir Şekip, Ölümüne Giden Yolda Üç Osmanlı, Çeviren Aziz Akpınarlı, Hazırlayan Mehmet Akif Bal, İstanbul 2005.
- Atay, Falih Rıfki, Zeytindağı, İstanbul 2004.
- Atilhan, Cevat Rifat, Suzi Liberman'ın Hatıra Defteri, İstanbul 1961.
- Bardakçı, İlhan, "Tarihten Bugüne, Türk-Arap Karşılıklı Gafleti" Zaman Gazetesi, 22 Aralık 1997, s.2.
- Beşikçi, Mehmet, "The Otoman Mobilization of Manpower in the First World War" Between Voluntarism and Resistance, Leiden-Boston 2012.
- Cemal Paşa, Bahriye Nazırı ve 4. Ordu Komutanı, Hatıralar, Behçet Cemal (Tamamlayan ve Düzenleyen), Çağdaş yayınları, 1977.
- Djema! Pasha, Memories of a Turkish Statesman, 1913-1919, Orijinalin kaynağı: Harvard Üniversitesi Harvard Law Library, Yayıncı, New York George H. Doran Company, 1922, Dijital ortama aktarılmış 29 Ağu 2007.
- el-Hatîb, Cebr, el-Urûbetu ve'l- İslâm f'i Hitâbı el – Huseyin b. Ali, Ürdün Kültür Bakanlığı Yayınları, İrbid 2007.
- <http://arsiv.taraf.com.tr/yazilar/ayse-hur/cemal-pasa-ve-arap-milliyetciligi/17323/>
- <https://twitter.com/insaan3>, صور من تاريخ (Suver min Tarîh: Tarihten Resimler) 16 Ağustos 2014.

Seyfullah KORKMAZ

<https://tr.pinterest.com/pin/34902965842011761/> : (Digital file from original on page 10, no.35, Library of Congress)

https://www.facebook.com/pg/palestine.our.hometown/photos/?ref=page_internal

İzgöer, Ahmet Zeki (Hazırlayan), Hatırat 1913-1923 Cemal Paşa, İstanbul 2011.

Korkmaz, Seyfullah & Yılmaz, İbrahim, "Cemal Paşa Hatıralarında Mevlevî Alayı ve Gönüllü Topluluklar", (Birinci Dünya Savaşında Mevlevî Alayı ve Gönüllü Topluluklar Sempozyumu, Kırıkkale-Ankara 22 Ekim 2015)-Bildiriler, Kırıkkale Üniversitesi Yayınları, Kırıkkale 2016, s. 233-253.

Kutluay, Yaşar, Siyonizm ve Türkiye, Selçuk Yayınları 6, İstanbul 1967.

Liman, von Sanders, Türkiye'de Beş Yıl, Çeviren M. Şevki Yaman, Burçak Yayınları, İstanbul 1968.

Nivet, Hanry, Balkan Haçlı Seferinde Avrupa Siyaseti ve Türklerin Felaketi, Çeviren Ragıp Rıfki, Bileşik Yayıncılık, İstanbul 1999.

Öke, Mim Kemal, Siyonizm ve Filistin Sorunu (1880-1914), Üçdal Neşriyat, İstanbul 1982.

Parin, Fahri, (Osmanlıcasından Yeni Harflere Aktaran), Cemal Paşa Anılarım 1913-1922, İskender yayınları, İstanbul 2008.

Şerif Hüseyin, Cerîdetu'l- Kible, 1.-50. Sayılar, Mekke 1916.

THE FRONTLINE BATTLE IN PALESTINE IN THE WORLD WAR I ACCORDING TO JAMAL PASHA'S MEMORIES*

© Seyfullah KORKMAZ^a

Abstract

Jamal Pasha was born in Midilli island in 1872. He had occupied many positions in the Ottoman state, the governor of Adana in 1908, the Director of Security forces in Istanbul in 1913, the Minister of the Marine Corps, and so on. As one of the more influential Young Turk leaders (along with Enver and Talaat). He defended the homeland in Palestine in the World war I, as the commander of the Fourth Turkish Army in Sinai, Palestine and Syria.

This paper is based on Jamal Pasha's Memories, which had been translated into Arabic by Ali Ahmed Shukri Bey and published in 1923 as *Muthekkeratu Jamal Pasha* (مذكرات جمال باشا), and it had been translated into English as *Memories of a Turkish Statesman* (Djemal Pasha) – 1913 -1919. The events which included in these Memories took place between 1913 and 1922. These Memories were compared with other historical documents.

The Contents of the *Memories of a Turkish Statesman Djemal Pasha*: 1. Military Governor of Istanbul, 1913. 2. The Outbreak and End of the Second Balkan war. 3. At the Admiralty 4. In Command of the Fourth Army 5. Our Preparations for the Expedition Against The Suez Canal 6. The Desert Force. 7. The Battles of Gaza 8. The Arab Rebellion 9. The Armenian Question.

* This article is reviewed and improved version of the report which has been presented verbally in the "Through the Eyes of the Warring Countries' Historians The First World War Centenary, International Symposium" on November 12-15, 2014 in Antalya.

^a Assoc. Prof., Ahi Evran University, seyfullahkorkmaz1@gmail.com

Jamal Pasha tried to make a deal with the French to join the war with them but he was not successful. From these Memories we can understand that Jamal Pasha made big services in the frontline battle in Palestine. He was so fair in acts. Jamal Pasha subjected to a great betrayal of the conspirators in the time before and after the war. At a critical point of the war, the betrayal of el-Sharif Hussein led to a catastrophe which lasted in the time of the war and up to now.

Jamal Pasha wrote:

“The Government was entirely out of sympathy with their action because of the difficulties to which it would presumably give rise. The European Powers, which are the habit of manifesting their humane sentiments when it is a question of intervention against Turkey, had not a word to say against the abominations Greeks, Serbs, and Bulgarians, who had slaughtered in the most bestial manner more than five hundred thousand Turks, most of the women, old people, and children. When Carnaige’s Commission of Enquiry had published its special report upon these horrors there was not a single newspaper in the whole of Europe or America – with the exception of a few socialist journals – which had a word to say in favour of the poor Mohammedans who had been killed off like flies.”¹

Enver Pasha invited Jamal Pasha to his house and he said to him: “Djemal Pasha, I want to start an offensive against the Suez Canal to keep the English tied up in Egypt, and thus not only compel them to leave there a large number of Indian divisions which they are now sending to the Western Front, but prevent them from concentrating a force to land at the Dardanelles. ‘With that end in view I’ve been making preparations in Syria for a month of two.”²

“The efforts and heroism of the Ottoman troops, both officers and men, who took part in the first Canal Expedition were wonderful and above all praise. I can have no greater duty than to offer a respectful tribute to these heroes who accomplished their march, though subject to privations innumerable, and dragged their guns and above all, their pontoons (all that was available for crossing the canal) through a sea of sand. In this force composed of Arab and Turkish stock, a fine feeling of brotherly affection prevailed, and not a man hesitated to sacrifice himself for his comrades. The first campaign the Canal was a brilliant revelation of the fact that the majority of the Arabs stood by the Khalifate with heart and soul... Sherif Hussein, who subsequently sowed the seeds of discord in that unity of thought and sentiment. During this campaign, while we marched at night and only by moonlight, my heart

¹ Djemal Pasha, *Memories of a Turkish Statesman, 1913-1919*, Original Source: Harvard University Harvard Law Library, New York George H. Doran Company, 1922, p. 72.

² Djemal Pasha, *Memories of a Turkish Statesman*, p. 138.

The Frontline Battle in Palestine in the World War I According to Jamal Pasha's Memories

was filled with a deep melancholy, mingled with a great hope of success, and the sound of the song, 'The Red Flag Flies over Cairo' to accompaniment of which to advancing battalions forged ahead over the endless waste of desert, feebly illuminated by the pale gleam of the waxing moon."³

Photographs in the study show people and events in Palestine during World War I.

Jamal Pasha was martyred by Armenian terrorists without giving chance to defend himself against the accusations on him.

Many events were neglected in the frontline battle in Palestine.

It is important for the new generation to acknowledge to heroic acts that happened in the frontline battle in Palestine and Syria.

Keywords: Jamal Pasha, Gaza's Battles, Suez Canal, Sharif Hussein's Betrayal

³ Djemal Pasha, *Memories of a Turkish Statesman*, p.153.